

31/12

kt. Men själv kan jag inte klaga
er några försök att tysta ner. Li-
tet kanske det beror på att jag har
ett visst rykte utomlands. Trots
allt (fortsätter Paton energiskt) tror
jag knappt på någon diktatur i det
här landet. Även boerna-afrikaner-
na har en stark tradition av indivi-
dualism och frihetskänsla. Och ni
får inte heller glömma bort att det
finns många som vill förmedla och
förbättra. Till dem hör också mis-
sionärerna. Utan deras arbete skul-
le vi ha mord och revolt som i
Kenya, det är jag övertygad om."

En tvångsstat

"Man angriper ständigt libera-
lerna för att deras politik skulle
leda till rasblandning. Vad säger ni
på den punkten?"

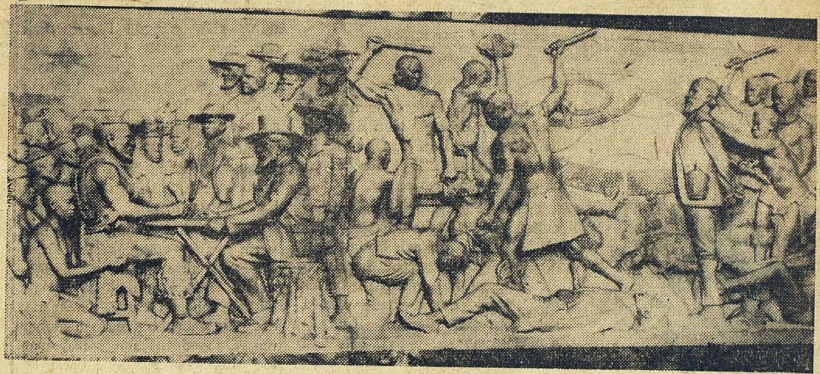
"Framst vill jag säga att det är
vansinnigt att bygga hela lag-
stiftningen på rädsla för rasbland-
ning. Konsekvenserna blir fruk-
tansvärda, det ser vi nu. Man
upprättar en tvångsstat i skräck
för denna fantasi."

Slutligen frågar jag Paton om han
som så många andra tror att den
nuvarande politiken omöjliggör en
fredlig lösning, att det blir en krasch,
en öppen konflikt.

"Vet ni, det kan jag inte svara
på. I en sådan sak är vi så bero-
ende av stämningar. Då jag har
mycket att göra och känner mig kry-
or jag att det också går väl här
Sydafrika. Men när jag är ensam
inte har något som måste ut-
tas blir jag nere och tror att
astrofen är oundviklig."

Herbert Tingsten

Voortrekkers utvandring

Mordet på Pieter Retief och hans följeslagare, i relief på Voortrekkermonumentet.

Den 16 december 1838 anfördes
en samling utvandrande boer i
norra Natal av zulukungen Din-
gaans arméer. Det blev snarare
en slaktning än en batalj, liksom
vid så många andra tillfällen un-
der "det stora uttågets" tid. Zulu-
erna nådde inte fram till den cir-
kel av oxvagnar som var boernas
fästning; gevären träffade visser-
ligen inte säkert på mer än 50-
60 meters håll, men det var till-
räckligt mot assegajerna, som kun-
de slungas blott halva detta av-
stånd. Ingen boer blev dödad av
de 500 försvararna, medan 3.000
av 10.000 zuluerna sköts ned. Den
lilla flod där striden stod blev
kallad Blood River; under några
timmar var, berättar vittnena,
vattnet rödfärgat av blod.

Dagen har blivit, har främst
under de senaste åren blivit, ett
slags sydafrikansk nationaldag.
En nationaldag för de härskande,
för boerna, nationalisterna; engels-
männen deltar, men blott halv-
hjärtat, tafatt och generat; det är
boernas seger som firas, deras se-
ger över de svarta och deras fri-
görelse från England. De svarta,
den väldiga majoriteten av be-
folkningen, deltar inte alls; män-
ga av dem ser säkerligen — som
en talare vid deras kongress för
några år sedan — det stora uttå-
get som "en väldig plundringsex-
pedition, smutsad av oskyldiga in-
födingars blod", men sådant törs
man inte säga längre. Efter
hundraårsminnet 1938 fick festen
alltmera sin nuvarande karaktär
av triumf och paroll. Ett väldigt
monument började byggas utan-

för Pretoria; det blev färdigt år 1949, för en kostnad av 7 miljoner kronor, och avtäcktes under enastående högtidligheter av den segrande nationalistsledaren. Det gamla folkliga namnet på minnesdagen, Dingaans dag, har ändrats till "löftets dag" (the day of the covenant); uttrycket anspelar på att en av boerledarna före striden lovade Gud att boerna, om han gav dem segern, varje år på den dagen skulle tacka honom under särskilda former. Det stora uttåget (the great trek) har blivit en hörnsten i den härskande ideologin; "the voortrekkers" (pionjärerna) har blivit hjältar och inspiratörer; vad som här skett och sker ger ett perspektiv på sydafrikansk historia och på Sydafrika i dag.

*

Orden trekk och voortrekkers har sedan gammalt en särskild prägel i Sydafrika. Den holländska bebyggelse som började vid Kap år 1652 utvidgades ständigt genom att nybyggare på egen hand, ofta i strid mot myndigheternas föreskrifter, gav sig ut för att finna ny mark, handlingsfrihet och ekonomisk säkerhet. Det stora uttåget — 1835 och de följande åren — betingades av skiftande och omstridda orsaker. Man var missnöjd med de styrande, inte minst sedan omkring sekelskiftet överheten blivit engelsk i stället för holländsk, och särskilt över de många föreskrifter som begränsade utnyttjandet av och tillbakaträngandet av de svarta; förbudet mot slaveri, som genomfördes år 1834, var ett väsentligt motiv. I större och mindre grupper körde jordbrukare och framför allt boskapsägare i norra och nordöstra Kapkolonin mot norr, mot de glest befolkade områden som senare blev Oranjefristaten och Transvaal. Av en befolkning på omkring 65.000 vita — vartill kom 40.000 nyss frigivna slavar och 45.000 av blandras — utvandrade 14.000 under årtiondet efter 1835; de viktigaste utvandringsåren 1836—1840 var antalet voortrekkers omkring 6.000. Voortrekkers var i regel välbärgade, ofta f. d. slavägare; på några få undantag när var de boer och fientliga mot de i Kapkolonin politiskt och i allt högre grad även kommersiellt härskande engelsmännen.

I jämförelse med den amerikanska utflyttningen väster ut vid ungefär samma tid var det stora uttåget av blygsamt format. Här gällde det tusenden, i Amerika hundratusenden och miljoner. Från Illinois och Missouri till Oregon och Kalifornien var det 500—700 mil, från norra Kapkolonin till norra Transvaal 100 mil. Infödingarna var i båda fallen fåtaliga och lätta att besegra. Zulukonungen Chakas härjningståg hade utrotat befolkningen inom stora delar av de områden som boerna kom fram till; i än mindre

grad än de amerikanska indianerna hade de svarta i Sydafrika eldvapen. Strapatserna, farorna och döden var dock tillräckligt stora för att göra uttåget till en legend av äventyr och segrar. Några handlingar blev härvid bestämmande: främst zulukungen Dingaans förädiska mord på boerledaren Pieter Retief och 60 följeslagare, de därefter följande överfallen på en rad boerbyggen med flera hundra personers befolkning samt den hämnande segern vid Blood River. De känslor mot infödingar och engelsmän som drivit fram uttåget stärktes av de svartas förräderi och undertryckande liksom av engelsmännens intervention på en viktig punkt. Natal, som boerna redan trodde sig ha erövrat och där de anlagt en huvudstad som namngavs efter två ledare (Pietermaritzburg), annekterades efter några skärmytslingar av den engelska kronan; boerna avskars från havet.

Voortrekkers kände sig som bärare av en "vit, kristlig kultur", men det folk de kom från hade i stort sett stått vid sidan av europeisk debatt och ägde, utanför den reformerta kyrkan med dess starka traditionalism, inte någon intellektuell elit. De amerikanska och franska revolutionerna hade gått denna lilla folkspillra förbi. Alla uppgifter tyder på att knappast någon annan bok än bibeln medfördes på de oxvagnar som blivit symbolen för det stora ut-

Oxvagnen över Drakbergen (i modern sydafrikansk framställning).

tåget. Bibeln var därför utgångspunkten för den ideologi som utformades till stöd för utvandringen och erövringen; teoretiserandet skedde till en början utan bidrag från kyrkan, som fördömde uttaget och saknade representanter bland de tidigare utvandrarerna. Boerna trodde sig vara Guds utvalda folk, jämförde den långa vandringen med judarnas tåg från Egypten till Kanaan, såg i de svarta Hams barn, av Gud be-tecknade som underlägsna och skapade att vara de vitas tjänare. Man var de saktmodiga som skulle besitta jorden och som hade rätt att bruka list och våld för att göra profetian till verklighet; den kalvinska läran om kallelse och förutbestämmelse blev lätt ett redskap för förhåvelsen. Kampen och segern blev bevis för att syftet var rättfärdigt, hårdheten ett villkor för framgångens välsignelse. En herrefolksideologi blomnade fritt inom denna lilla grupp av utvandrare från det onda och besegrare av det underlägsna.

En utmärkt undersökning av voortrekkers politik mot de svarta (Agar Hamiltons "The Native Policy of the Voortrekkers") klarlägger på punkt efter punkt likheterna mellan då och nu. Man införde en lärlingstjänst för barn och ungdom och en skatt i form av arbetsplikt för de vuxna, som i realiteten innebar ett slags slaveri för delar av befolkningen; totalt slaveri omöjliggjordes genom ett avtal med England. Behovet av arbetskraft — kroppsarbete för vita var av gammalt något ovärdigt — kom i konflikt med önskan att avskilja de svarta till särskilda områden. Infödingarna fick inte inneha vapen, men måste inneha pass som visade att de hade anställning och var ute i hederliga ärenden. Klagomålen från missionärer och engelska resenärer över behandlingen av de svarta — ofta utan tvivel överdrivna — väckte samma raseri som i dag debatterna inom Förenta nationerna.

Efter många konflikter med England och skilda infödingsstammar samt framför allt mellan boerle-

dare och deras följn framträdde de båda republikerna Oranjefristaten och Transvaal (den sydafrikanska republiken) som någorlunda solida och praktiskt taget oavhängiga stater. De hörde till världens mest utformade jordbruksområden; den typiske boern var ägare av en gård på tusentals hektar, med jordbruk och väldiga boskapshjordar skötta av svarta underlydande. Statstvånget var svagt i dessa samhällen av vitt spridda, självständiga och stolta egendomsherrar. Men den statsstyrelse som fanns hade, särskilt i Transvaal, inslag av caesarisk "demokrati"; presidenten valdes av folket, hade stor makt och blev, främst under Paul Krügers långa presidentur (1883—1901 i Transvaal), ledare och härskare. Självfallet hade de svarta inget som helst politiska rättigheter; i Transvaals författning av år 1858 hette det att "folket önskar inte tillåta jämlikhet mellan landets färgade och vita invånare vare sig i kyrka eller stat".

På 1850-talet förespände en talare i Kapkolonins parlament att de fria republikerna en gång skulle erövra de båda till England hörande kustområdena, Kapkolonin och Natal. De följande årtiondena gjorde inte profetian sannolik. Skilda försök att bilda en sydafrikansk federation misslyckades. Boerrepublikernas planer på att förvärva en väg till havet slog fel. Deras möjlighet till utvidgning

norr ut stoppades då England, delvis under Cecil Rhodes ledning, förvärvade Bechuanaland och Rhodesia. På alla håll var Oranjefristaten och Transvaal omgivna av brittiska besittningar; endast i öster fanns en gräns mot ett landområde i en annan stats ägo, Portugisiska Östafrika. Då guldfyndigheterna i södra Transvaal upptäcktes och tiotusentals utlänningar, främst engelsmän, bosatte sig i Johannesburg och Randsdriften såg det ut som om voortrekkerrepublikerna genom en fredlig penetration skulle möta samma öde som Kapkolonin och Natal.

Till en början blev dock resultatet av denna infiltration ett helt annat. Transvaal blev en rik i stället för en fattig stat, det kunde skaffa sig en stark militärmakt med de pengar som de hårt beskattade "utländers" betalade för sina inkomster på guldfälten; Englands rivaler i Europa (främst Tyskland) började i boerstaterna se ett användbart vapen. Då "Jamesons raid" — det av Joseph Chamberlain och Cecil Rhodes uppmuntrade "privata" infallet i Transvaal från Bechuanaland vid årsskiftet 1895—1896 — blev ett fiasko skickade den tyske kejsaren till president Krüger ett telegram som inte gärna kunde fattas annat än som ett löfte om hjälp mot ett engelskt angrepp.

Boerkriget 1899—1902 kan betraktas som en hänsynslös imperialistisk aktion från engelsk sida. Men det kan också ses som trekkerrepublikernas försök att bli herrar i Sydafrika genom erövring av Kapkolonin och Natal. Boerna angrep, de var till en början starkt överlägsna de engelska försvararna, de räknade på att besätta större delen av det brittiska Sydafrika innan England hann sända tillräckliga undsättningar, de hoppades på en europeisk intervention mot det isolerade England. England segrade, och det är Englands planer som historiskrivningen skjutit i förgrunden.

Då Sydafrikanska unionen bildades år 1910 med full självstyrelse för de fyra till en stat sammanslutna provinserna — de två

agelska kolonierna och de två oerländerna — blev basen för en politiska maktkampen i grund förändrad: partier, propaganda och i stället för stater, fördrag och rig. I den kampen har boerna vunnit; inte bara så att de fått majoritet, utan främst så att de "akta" boeridéerna, voortrekkers lära, blivit de härskande i Sydafrika. Voortrekkers har, skrivits deras främste skildrare, historikern Eric Walker, erövrat det gamla brittiska Sydafrika, och lärmed har voortrekkers förändrats till inspiratörer och bärare av ett nationellt patos; man alar nu om voortrekkers med samma vördnad som de talade om sina föregångare, det judiska ägdomsfolket.

Hur har det gått till? Vilka idéer är det fråga om? Varför beövers nationalistpartiet voortrekkerlegenden?

HERBERT TINGSTEN

Dec. 1 k. 2 a

S: a J.